

Indiáni v krojoch	10
Slovensko si idealizujem	16
Ten pravý Wilsonov	20
V mojom dome sa vyzúva	24
Slovak land v Bielom dome	28
Vyspievaná nezávislosť	36
Súmrak prvej ligy	44
Prežije len slovenská farnosť	50
Halušky v Queense	54
Slováci sa k svojim nehlásia	58
Dohoda s kečupom	63
Často sa ma pýtajú na Slovinsko	68
Ikona popartu kradla uteráky	70
Koniec slovenskej Ameriky	76
Amerika je duchovný supermarket	82
Slovensko nás už nepotrebuje	88
Na Slovensku vždy znervózniem	90
Splatiť dlh	94

Charlottesville, Virginia.

INDIÁNI V KROJOCH

Do Filadelfie sa cez Atlantik plavili 28 dní. V prístave zakotvili tri dni po Vianociach v roku 1879. Hnaní núdzou aj dobrodružstvom, oblečení v krojoch. Žiadne iné oblečenie so sebou ani nemali.

Volali sa Balšay, Tomka, Esterník, Anderko, Varga, Kostolník a Gašpar. Samí chlapi, to nebolo nič výnimočné. Keď pristáli vo Filadelfii, zadržali ich na dva týždne v prístave. Nevedeli poriadne, ani odkiaľ prišli. Jeden povedal z „Austrie“, druhý z „Hungarie“, iný „Sláv“, často podľa toho, čo zachytil (alebo si domyslel) imigračný úradník. Až neskôr sa hrdo odvážili na „Slovák“. Nemali žiadne peniaze. Keď ich prepustili z prístavu, vydali sa na cestu – pešo. „Každý mal len tú svoju domácu hunka, chrániaci ho pred nachladnutím. Za deň a noc prišli do mesta Trenton, N.J. Tu sa im nepodarilo zostať, lebo vtedajší obyvatelia mesta ich uznali za Indiánov a pre tie hunky hádzali na nich kamením, aby ich čím skôr vyhnali z mesta,“ opisuje trampoty prvých slovenských osadníkov v meste Betlehem v Pensylvánii historik Konštantín Čulen, ktorý v roku 1942 zmapoval dejiny našich krajanov za oceánom v knihe *Dejiny Slovákov v Amerike*. „...dali sa do úteku pred nimi, dúfajúc, že všade to tak nebude, každý dúfal aj v lepších ľuďoch. Šli teda znova šliapať

januárový sneh, ale inou cestou. Smer tejto cesty viedol práve na Filadelfia Road. Keď prišli 18. januára na poludnie do Betlehemu, tak domáci ľudia znova pred nimi začali utekať do domov a okamžite sa zamykali. Aj títo boli toho náhľadu, že sú mladí ľudia skutočne Indiáni,“ cituje Čulen zaprášené spomienky. Aj vám v prvom momente napadli tí strachom, hladom, vojnou a falošnými túžbami vedení utečenci, ktorí len pred niekoľkými rokmi v špinavých zvrškoch (a s navigáciou v smartfóne) brádzili srbské a maďarské polia a dediny? Dôvody úplne odlišné, ale obrazy rovnaké.

Dlho nesplatený dlh

To nás pritiahlo do Ameriky, vydať sa po stopách našich utečencov, ktorí kedysi za oceánom tvorili živú komunitu s unikátnou identitou. Priplávalo ich sem viac ako 700-tisíc, po sčítaní ľudu v roku 1990 sa k slovenskému pôvodu mohlo priradiť viac ako 1,8 milióna Američanov. Mestá ako Pittsburgh alebo Cleveland boli na prelome devätnásteho a dvadsiateho storočia najväčšie slovenské mestá na svete. Tu sa národ utečencov, doma zrazený na kolená národnostným útlakom, najmä po rakúsko-uhorskom vyrovnaní, v slobodných podmienkach politicky emancipoval, nabral sebavedomie a ekonomicky postavil na nohy. Nebyť amerických Slovákov, pred sto rokmi by nevzniklo žiadne Československo. Pittsburská dohoda z 30. mája 1918 nadviazala na Clevelandskú dohodu medzi českými a slovenskými krajanmi z roku 1915 a zaručila Slovensku privilegované postavenie v novom štáte. Pravda, jej prisľuby o rovnocennosti dvoch národov sa celkom nenaplnili. O dvadsať rokov neskôr sa preto stala jablkom autonómistického sváru, ktorého dozvuky počuť dodnes. Za túto záchranu v hodine dvanástej však krajskej Amerike veľa dlžíme. Dejepis si ju všíma len povrchno, oficiálna historiografia je poznačená dvoma totalitnými ideológiami, ktoré cez nás prepochovali v

dvadsiatom storočí. Aj citované Čulenovo dielo, inak rozkošné čítanie, je poznačené optikou autorovej náklonnosti k novým poriadkom vo vojnovnej Európe a zdvihnutým praviciam. Čulen pričasto spomína zásluhu Židov na masovom vysťahovalectve, a to v čase, keď sa v Osvienčime rozbiehala továreň na smrť, do ktorej slovenská vláda posielala vlastných občanov. Mimochodom, nie je iróniou osudu, že Čulenovo historické dielo som zohnal práve v antikvariáte Steiner (táto rodina bola tiež deportovaná). V bratislavskej Petržalke v Sade Janke Kráľa dlhé roky stojí len základný kameň pamätníka zahraničným Slovákom. Sté výročie republiky je teda dobrým dôvodom spomenúť si na okolnosti jej vzniku na inom kontinente.

Amerikáni v uliciach

A je tu aj jedna čisto osobná vec. Opäť sa týka Petržalky. V apríli 1991 väčšina ulíc tejto mestskej časti zmenila meno. Písal som si adresu Thórezova, ale zo dňa na deň to bola Osuského. Dnes bývam na ulici Mamateyova. Americkí Slováci, ktorí stáli pri kolíske Československa v roku 1918, sú na tabuliach všade okolo. Rovnianek, Furdek, Ambrose. Tušia vôbec obyvatelia týchto ulíc, po kom sú pomenované? Pochybujem. V decembri 1935 sa doplavila do Spojených štátov delegácia Matice slovenskej, ktorá tam zotrvala do júna 1936. Boli v nej osobnosti ako Karol Plicka, Jozef Cincík či Jozef Cíger Hronský a aj Čulen. Krajskú Ameriku vtedy našli ešte živú a aktívnu, slziacu po každom slovenskom slove. Hronský o ceste vydal knihu, ktorá sa stala našou pomôckou pri pátraní po dnešnej krajskej Amerike, na ktoré sme sa vydali s kolegom Borisom Némethom. Čo zo slovenskej Ameriky dnes zostalo? Najprv tí Indiáni. To bola romantická predstava, s ktorou naši prví prisťahovalci nastupovali na loď. Nebude náhoda, že prvá slovenská kniha, ktorá v roku 1887 vyšla v Amerike, je roz-

Williamsburg, Virginia: V tomto meste je najväčšie žijúce národné múzeum americkej histórie. Viac ako päťsto domov, budov a obchodov je zrekonštruovaných do reálnej podoby života tejto krajiny v 18. storočí.

právka zo života Indiánov, volá sa *Urodzene dzecko*.

Naša cesta sa začala na samom začiatku kapitoly o osídľovaní Ameriky, teda tam, kde sa prvýkrát Indiáni stretli s anglickými kolonistami.

Korytnačka na ceste

Pristáli sme na medzinárodnom letisku Washington Dulles, ktoré je na predmestí metropoly. Vonku pršalo už niekoľko dní, vlhkosť vzduchu sa v spojení s tropickou teplotou dala krájať. Človek bol od nej hneď mokrý, aj keď sa pred dotieravým mrholením skryl pod dáždnik. Štát Virgínia, prvá kolónia. Vedľa letiska je hangár Udvar-Házyho centra, tri poschodia lietadiel a kozmických lodí vrátane bombardéra Enola Gay a vyslúžilého raketoplánu Discovery, pomenované podľa maďarského leteckého priekopníka. Pripomenul nám, že v Amerike od domova nikde nie ste ďaleko. Požičaným autom sme sa po diaľnici vybrali do mesta Williamsburg. Z avizovaných dvoch hodín v navigácii boli napokon vinou hustej dopravy až štyri. Williamsburg býval hlavným mestom najbohatšej kolónie, americkým Londýnom, preto by ste čakali všetko, len nie husté lesy okolo. Je to tu divočina,“ hovorím Borisovi. V jednom momente sme na diaľnici takmer prešli korytnačku, ktorá sa šmochkala krížom cez cestu. O tom, kto bol prvým Slovákom na americkej pôde, koluje veľa legiend. Traduje sa, že jeden učenec z Uhorska – volal sa Štefan Parmenius, bol pri objavení Newfoundlandu (dnes v Kanade). Ďalším mal byť učiteľ Issac Ferdinand Sarossy, ktorý kázal v Pensylvánii. Pravda, ťahalo to sem najprv iba skúsených dobrodruhov, až neskôr prišli naši tradiční nomádi – drotári. Za prácou sem začali z Horného Uhorska ľudia masovejšie prúdiť po skončení americkej občianskej vojny. To už si Amerika zvykla na migračné vlny z Británie, Nemecka, Holandska, Škandinávie a iných, západnejších končín starého kontinentu.

Stratený, nájdený

Ešte predtým však prišiel do Ameriky Andrej Jedlík, ktorého príbeh je azda až príliš dobrý na to, aby bol skutočne pravdivý. Narodil sa v roku 1730, vyučil sa za krajčír a vydal sa na vandrovkú. Prešiel Viedeň, Prahu, Lipsko, Norimberg, pred vojenčinou utiekol do Rotterdamu, ale tam si ho uniforma počkala a v nej sa mal dostať cez Atlantik. V búrke jeho loď stroskotala, tak na drevenej doske doplával k brehom Anglicka, potom sa dostal do Ameriky. Z nej sa vrátil do Lisabonu, potom na Maltu. Chcel ísť do Benátok a domov, ale zajali ho piráti a predali Turkom do otroctva. Svojho pána Jedlík utopil a na čln utiekol na šire more. Našla ho loď plaviaca sa do Indie a Číny. Tu sa dal zverbovať Holanďanmi a ako vojak odišiel do Batávie (dnešná Jakarta). Oženil sa tu s dcérou anglického kolonistu. V Indonézii ho zajali ludožrúti, no oslobodila ho dcéra domorodého náčelníka, s ktorou žil na opustenom ostrove, až kým ho nenašla ďalšia loď. V Batávii sa stal vojenským náčelníkom a váženým kolonistom. Až po smrti manželky sa vrátil do Európy, deti zanechal v Londýne a v roku 1783 zomrel v Budíne. Jedlíkov príbeh môže byť výmyslom, no príbeh bratov Beňovských už potvrdzujú dokumenty. Vieme, že dobrodružný gróf a jeho brat bojovali za americkú nezávislosť u poľského generála Pulaskiho. Móric dokonca doniesol domov tabak, ktorý chcel pestovať (neúspešne) na Jadranskom pobreží. V Amerike hľadal podporu u Benjamína Franklina a Georgea Washingtona (ktorému neúspešne ponúkol vytvorenie americkej zahraničnej légie) pre svoje plány na Madagaskare, no jeho ambície ho napokon zradili, zomrel opustený na vzdialenom ostrove.

Boriči mýtov

Yorktown po daždivej noci. Generál Washington tu v roku 1781 porazil s masívnou pomocou Francúzov

britského generála Cornwallisa a spečatil tým americkú nezávislosť. Bojisko je dnes národným parkom. Pri pobreží rieky York visia ťažké mraky, hrmí, ale neprší. Na lúkach okolo sú v trávnatých šiancoch naznačené pozície armád. Označujú ich zliatinové kanóny a vlajky – stará britská a kráľovská francúzska – ľalia na bielom podklade. Keď prídeme do návštevného centra, zamestnanci ich práve vztyčujú na stožiar. Aj trinásť hviezd v kruhu a dvanásť pruhov. Ochotne pózujú pred objektívom. O park sa starajú rangeri, strážcovia. Jednému z nich v olivovej uniforme a rovnom širáku, ktorý pripomína skautský klobúk, vysvetľujem, čo nás sem pritiahlo. Ján Ladislav Polerecký, Slováč, ktorý tu bojoval. Večer pred našou návštevou sa vo Williamsburgu stretávame s novinárom Martinom Rajcom a jeho manželkou Sarah, ktorá je rodená Američanka. Martin je novým prisťahovalcom, žije tu len niekoľko rokov. Sarah učí na miestnej univerzite William and Mary. Pozvali nás domov. V lese za domom v tichej uličke je to ako v trópoch, cvrčky a cikády vyhrávajú, do toho dažďové klapky. „Čo vás pritiahlo práve sem?“ pýta sa Martin nad fľašou červeného vína a syrovou misou. Spomínam Poloreckého. Martin netuší, o kom je reč a prekvapene počúva. Pôsobí skepticky a tuším prečo. So zveličovaním vyoraných brázd našich krajanov vo svetových dejinách má svoje skúsenosti. „Niektorí hovoria, že medzi prvými osadníkmi z Anglicka, ktorí v 1607 založili osadu Jamestown, boli Slováci,“ smeje sa. Neskôr v knihách zisťujem, že tu boli sklári z Poľska. Martin sa ako novinár venoval príbehu nášho vynálezcu Štefana Baniča. Ten sem prišiel oveľa neskôr.

Padák pre samovraha

Kto by nepoznal Baničov padák? Má pamätník na letisku v Bratislave, dokonca symbolicky visí aj v bratislavskom sídle spoločnosti Google. Banič sa narodil

Jamestown, Virginia: Kópia jednej z prvých troch lodí, na ktorej prišli anglickí osadníci v roku 1607 do mestečka Jamestown, kde založili prvú primitívnu osadu. Na tomto mieste vznikol aj príbeh o Pocahontas.

v Smoleniciach. V roku 1907 prišiel do USA, kde sa najprv uchytil ako roľník a neskôr baník. Tu v roku 1913 vymyslel padák, ktorý sa podobal na vystreľovací dáždnik, obopínajúci pás nádejného vzduchoplavca. Zostal nakreslený len na patentovej listine – našťastie. Odborníci sa zhodujú, že keby ho niekto v praxi vyskúšal, zabil by sa. To však nebráni oficiálnej historiografii, ako napríklad knihe *Slováci vo svete* od Františka Bielika, pisať, že padák sa „s úspechom používal už v prvej svetovej vojne a zachránil život nejednému letcovi.“ Banič sa nakoniec vrátil na Slovensko. Tu sa ešte stihol zapísať objavom populárnej jaskyne Driny v Smolenickom krase. V Yorktowne to opäť smrdí mýtom. Ranger sleduje moje pery, ako artikulujem meno nášho majora. Dopíňam, že bojoval s Francúzmi. Starý vlk neverí. Spod pultu vytasí šanón s dlhým menoslovom. Tu sú mená všetkých tých, ktorí tu bojovali. Ideme podľa abecedy, ale žiadny Polorecký tu nie je. Vraj ho mohli zabudnúť. Hľadím na delovou guľou preliačené delo francúzskeho generála Laffayeta a Washingtonov poľný stan s ešte stále blatovými kolíkmi a premýšľam, kde sa tu stratil náš hrdina. Poloreckí boli z Turca, otec Andrej bol veliteľom husárov v Paríži. Syn išiel v otcových šlapajach. Keď v roku 1779 poslal kráľ Ľudovít XVI. zúfalému generálovi Washingtonovi na pomoc légii šesťtisíc dobrovoľníkov, náš rodák sa prihlásil. Vraj bol pritom, ako tu v Yorktowne Briti a ich žoldnieri zložili svoje zbrane a zástavy na neveľkej lúke asi kilometer odtiaľto. Miesto sa volá Surrender Field, pole kapitulácie.

Major s intrigami

Prešli sme tam autom, v Amerike sa pešo chodiť nepatrí. Zaujali nás francúzske táboriská v močiarom zaplavenom lese. Muselo tu byť nehostinne. Cestu lemujú početné pamätné tabule popri asfaltke. V jednej roklíne ju križuje rozvodnený potok, stúpam na

plynový pedál a z našej malej Toyoty Yaris robíme na chvíľu offroad. Spomínam na to, ako sa nedávno objavil denník Poloreckého nadriadeného z légie, Clauda-Etienna Hugaua. Píše, že Polorecký bol po bitke uväznený pre dvadsať obvinení za rôzne krádeže vojenskej koristi (koní a nábytku) a porušenie vojenskej disciplíny. Vraj predával požičané veci, požičieval si peniaze a zabudol, že sa ich patrí aj vracať. Ani vlastní legionári s ním vraj nechceli stolovať. Zo šlamastiky ho vysekal veliteľ légie. Major Polorecký sa s hanbou vrátil do Alsaska, ale v Európe dlho nevydržal. O rok bol späť, kúpil farmu v Dresdene v štáte Maine, založil si tu novú rodinu, bol notárom aj strážcom majáku na pobreží. Zrejme už ctihodným občanom, lebo v roku 1788 získal americké občianstvo a zomrel tu ako 82-ročný. Jeho náhrobok na miestnom cintoríne je udržiavaný ako hrdinský. Azda lepšie, že v Maine vedia viac ako tu v Yorktowne. Po revolučných časoch sa v mestečku zachovala malebná ulička koloniálnych domov z červenej tehly. Živému skanzenu, teda koloniálnemu Williamsburgu, konkurovať nemôže. Tam v každom domčeku sídli nejaký remeselník v pôvodnom odeve, ktorého umenie si môžete pozrieť a ohmatať všetkými zmyslami. Najviac divákov pritiahli delostrelci na námestí. Útla mladá blondína podávala patróny partii, ktorá s pasiou rozdunela starý kanón.

Kruh sa uzatvára

Kúsok južnejšie, na rieke James, stojíme na mieste, kde sa v roku 1607 vylodili prví anglickí osadníci so svojím talentovaným kapitánom a prvým guvernérom Johnom Smithom. V lese je autentická replika prvej kolónie, aj strašidelne malých a neútlých lodí, na ktorých osadníci priplávali. Vyšlo slnko, prišla páva a s ňou aj otravný hmyz. Život tu musel byť za trest, aj keď príroda a Indiáni mali svoje romantické čaro.

Za hradbou drevených pylónov miniatúrnej anglickej osady je replika indiánskej usadlosti. Z podobnej vzišla legendárna Pocahontas, dcéra náčelníka Powhata-na, ktorú Angličania uniesli do Európy. S Borisom sledujeme indiánske príbytky a uškierame sa. Zrejme slúžili ako inšpirácia pre ekologické bývanie slovenského startupu Ecocapsule. Tvar majú rovnaký, len v tých našich korytnačie panciere ako obranné štíty proti anglickým muškétam zaručene nenájdete. A mimochodom, ako skončili tí naši krojovaní „indiáni“? Čulen veští happyend: „Kde teraz pôjdeme? Noc, tma, zima – šaty sme mali len letné... Oproti nám išiel neznámy chlap a kývnul nám palcom, aby sme šli za ním. Zaviedol nás do hostinca, v ktorom on sám obsluhoval. Vošli sme dnu a ako tam bolo dobre, teplo! Hostinský nás zavolať ku stolu a dal nám piva... Potom sme si posadali okolo pece. Asi za 35 minút prišiel ku nám jeden chlap a hneď odo dverí volá na nás: „Skadiaľže ste, krajaní?““